

Morawski, Zbigniew

"Triumf Luny i Wenus. Pasja Hieronima Boscha", Anna Boczkowska, Kraków 1980 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 71/3, 637-638

1980

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Książka zaopatrzona jest w indeksy osobowy i geograficzny oraz zawiera mapkę posiadłości klasztoru.

K. S.

Ryszard Pałac, *Filozofia polska wieków średnich*, seria „Omega”, Wiedza Powszechna, Warszawa 1980, s. 255.

Książka traktuje o stanie filozofii polskiej XV w. na Uniwersytecie Krakowskim. Otwiera ją treściwy zarys początków Uniwersytetu i organizacji nauczania. Dalej następuje przegląd orientacji doktrynalnych, oraz problematyki metodologicznej, logiki, etyki i psychologii, stanowisk kręgów uniwersyteckich wobec problemów społeczno-politycznych Kościoła i państwa, dziejów filozofii przyrody i sytuacji nauk ścisłych.

Od reaktywowania Uniwersytetu na początku XV w. filozofia krakowska pozostaje pod przemożnym wpływem nominalizmu Ockhama i Buridana; uprawia się więc konstruktywną krytykę myśli scholastycznej, zwłaszcza od chwili upadku konkurencyjnego Uniwersytetu Praskiego. Zainteresowania filozofii nominalistycznej doprowadziły do rozwoju metodologii nauk i logiki z pewnym uszczerbkiem w metafizyce. Główne cechy postawy intelektualnej środowiska krakowskiego — krytyka arystotelesowskiego dziedzictwa, uznanie roli doświadczenia i obserwacji, roli rozumu ludzkiego w procesie poznania — wydały owoc w postaci dorobku Mikołaja Kopernika.

Na tle innych uniwersytetów średniowiecznej Europy Akademia Krakowska wyróżnia się dorobkiem w sferze ścisłej i przyrodniczej, pozostaje jednak w tyle pod względem recepcji humanizmu. W środowisku krakowskim rozwija się on poza Uniwersytetem. Humanizm pozostaje w opozycji do uczelni, na którą w drugiej połowie XV w. wkracza scholastyka. I teologia bierze górę nad filozofią.

Z. M.

Anna Boczkowska, *Triumf Luni i Wenus. Pasja Hieronima Boscha*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1980, s. 192.

Mimo iż w malarstwie Hieronima Boscha widzi się zazwyczaj projekcję chorej wyobraźni i ponurych obsesji, możliwa i sensowna okazuje się próba interpretacji tego wielkiego malarza w języku jego epoki. A. Boczkowska przeprowadza ją w oparciu o symbolikę piętnastowiecznego mistycyzmu *devotionis modernae*, używaną w kręgu szkoły Bractwa Wspólnego Życia w 's Hertogenbosch, rodzinnym mieście artysty, a znaną przede wszystkim z komparacji, zawartych w dziełach Jana Ruysbroeka. Symbolika literatury mistycznej jest spokrewniona z symboliką alchemiczną i astrologiczną — w omawianych przez autorkę dziełach Boscha — w „Godach w Kanie Galilejskiej” i na tryptyku „Ogród rozkoszy ziemskich” reprezentują ją ciągle powracające motywy kraba, fontanny, Słońca i Księżycy, hermafrodyty, homunkulusów, zamkniętych w szklanych kolbach itp. przekonywująco wyjaśniane przez A. Boczkowską w oparciu o bogaty materiał ilustracyjny — ikonograficzny i literacki. Niekiedy pojawiają się też symbole magiczne (motyw jaja, czy kamienia z otworem), nawiązujące do archetypowych przejawów magii płodności.

Przy okazji warto zauważyć, że autorka zbyt ambitnie wyznaczyła granice kulturowe, w których chce umiejscowić Boscha. Poszukiwanie źródeł układów ikonograficznych Boscha, owych „archetypów”, jak czas i przestrzeń długie i sze-

rokie, w starożytnej Grecji i na morzach południowych dodaje może książce scientycyzmu (w guście dość zresztą staroświeckim), ale na fenomen jego malarstwa niewiele rzuca światła. Wielka byłaby szkoda, gdyby to właśnie zadedykowała o stosunkowo słabym zaawansowaniu badań w innym, donioślejszym kierunku — w studiach nad innymi malarzami tamtej epoki i regionu, którzy posługiwali się podobnym zestawem symboli. Odnosi się wrażenie, że analogie, które proponuje A. Boczkowska nie zostały dobrane najcelniej.

Zadaniem zaskakujących układów ikonograficznych Boscha jest przedstawienie subtelnych idei mistyków *devotionis modernae* — jednolitego, nadprzyrodzonego charakteru miłości — od cielesnej po mistyczny związek Chrystusa z Eklezją, łagodnej melancholii Raju, tragedii grzechu — jednym słowem tego, co było zbyt szokujące i wyrafinowane dla nieerudytów końca XV w., lub ze względu na heterodoksalny charakter w stosunku do oficjalnej nauki Kościoła wymagało pewnego kamuflażu. Przy tym, wbrew całej symbolistycznej dyscyplinie, którą starała się przedstawić A. Boczkowska, wagę odbiorcy absorbuje na obrazach Boscha przede wszystkim ich nadrealizm, świadczący o wielkiej dynamice przeżyć autora. Ów nadrealizm czyni symbolikę mało komunikatywną. Dzisiejsza atrakcyjność Boscha świadczy pośrednio o jego klęsce wobec odbiorców mu współczesnych.

Z. M.

A. Ł. Choroszkiewicz, *Russkoje gosudarstwo w sistiemie miedzunarodnych odnoszenij konca XV — naczala XVI w.*, Izdatielstwo „Nauka”, Moskwa 1980, s. 293

W oparciu o wielojęzyczną literaturę i obszerny materiał źródłowy (w tym archiwalny) autorka dała zwarty, bogaty w faktografię i refleksję teoretyczną, obraz wielostronnych stosunków Państwa Moskiewskiego z Europą (i Turcją) na przełomie XV i XVI wieku. Książka stanowi efekt wielu lat pracy badawczej i dyskusji w gronie historyków radzieckich. Chronologicznie praca obejmuje lata 1478 (przyłączenie Nowogrodu Wielkiego) — 1533 (reformacja monetarna), które należą do końcowego etapu długiego procesu prowadzącego do powstania scentralizowanej monarchii rosyjskiej. Książkę otwiera rozdział omawiający drogi, formy i jakość wzajemnej informacji Państwa Moskiewskiego i krajów europejskich. Dalej autorka kolejno przedstawiła kontakty gospodarcze, polityczne i kulturalne, podkreślając ich wzajemne uwarunkowanie. W dziedzinie stosunków handlowych omówiono strukturę rosyjsko-europejskiej wymiany towarowej, drogi handlowe i politykę handlową Państwa Moskiewskiego, pobudzającą aktywność kupiectwa rosyjskiego. Najszerzej ujęte zostały kontakty polityczne (145 stron), z których uwagę autorki skupiły działania władców moskiewskich mające na celu włączenie do terytorium państwowego ziem ruskich pozostających pod władzą Litwy, zdobycie praw handlowych i ziem nad Bałtykiem oraz zapewnienie sobie bezpieczeństwa od Chanatu Krymskiego. Podstawowym elementem tych stosunków pozostawał permanentny konflikt z państwem polsko-litewskim, który był motorem poczynań dyplomacji rosyjskiej w Europie (sojusze, kwestia tytułu władcy moskiewskiego). Oddzielne rozdziały omawiają kontakty z państwami włoskimi i papieżem, Turcją i patriarchą. Autorka położyła nacisk na ścisły związek polityki zagranicznej z walką o tron moskiewski w końcu XV wieku (Iwan III i problem jego następcy). Ostatnia część książki poświęcona jest kontaktom kulturalnym. Pewnego rodzaju modernizacja Rosji była niezbędna wobec szeroko zakrojonego programu politycznego Moskwy. Służyło temu ściąganie licznych specjalistów